

„83 ÉVESEN MÁR RITKÁN VAGYOK MÉRGES”

John Lukacsal Ablonczy Balázs és Horkay Hörcher Ferenc beszélget

Az Egyesült Államokban élő történész eredetileg is magyarul írt műveiből az idei könyvhétre jelent meg válogatás, *Magyar írások* címmel, az Európa Kiadó gondozásában. Az 1924-ben született és Magyarországot 1946-ban elhagyó, műveinek kilencvenes évek eleji magyar kiadásait követően egyre olvasottabb professzor budapesti látogatása alkalmával nyilatkozott a Kommentárnak.

A. B.: Kezdjük a beszélgetést a történelmi, gondolkodói szemléletmód kérdésénél. Az Egy eredendő bűnös vallomásai című kötetedben van jó néhány olyan kijelentésed, professzor úr, amely óhatatlanul vitára ingerli az embert. Amikor anti-antikommunistának vallod magad, mindenképpen provokálsz. Ez a fajta gondolkodásmód, nonkonformizmus, hogy büszkén vallod magad reakciónak, de nem konzervatívnak, hol és miként alakult ki benned? Volt-e olyan mestered, akitől sokat tanultál?

J. L.: Konzervatív voltam, nem kell mondanom, hogy antikommunista vagyok, de ezt a jelzőt most sokan hibásan és hamisan öltik magukra. Hiszen '46-ban mentem el, de tudtam, hogy mi lesz itt. Magyarországon is a konzervatívokhoz húzódtam. Amerikában a konzervatív szó 1950 előtt politikai értelemben nem létezett. Senki nem merte magáról azt állítani, hogy ő politikailag konzervatív. De nem is gondolt senki magáról ilyesmit. A liberalizmus győzött Amerikában, nincsen rabszolgaság, a faji és nemi egyenlőséget törvénybe iktatták stb. Mégis, nem is sokkal a II. világháború után, Amerikában konzervatív baráti körök, egyesületek kezdtek alakulni, és bár én formálisan nem tartoztam hozzájuk soha, szimpatizáltam velük. Nyilvánvaló, hogy valamifajta ellensúlyt képeztek. Ma ők vannak hatalmon, a konzervatívok és a neokonzervatívok, akik más társaságot alkotnak. Főleg ez utóbbiak váltak hangadókká. Ezért én elvetem ezt a címkét. Legtöbb barátom valamilyen konzervatív Amerikában, de ők egy kisebbség. Az átlagos amerikai, akár az egyetemeken tanuló ifjak is, műveletlenebbek, mint 50 évvel ezelőtt voltak a hasonszőrűek. Viszont Amerika történetében Reagan elnök hatalomra jutása óta (aki ugye filmszínész volt) lehetséges, hogy az amerikai nép többsége azt mondja: én konzervatív vagyok. No, ezért mondom magam néha reakciónak, mert sokan, akik magukat konzervatívnak hirdetik, bizony nem hagyománytisztelők, a történelmet nem ismerik, sok mást sem. Ugyanakkor hisznek a „haladásban”, a technikában, az űrhajózásban, csodafegyverekben, a komputerekben és így tovább.

H. F.: Tehát akkor a neokonzervatívizmussal szemben nevezed magad reakciónak?

J. L.: A neokonzervatívokat nem kedvelem.

A. B.: *Egy internetes lexikoncikkben John Lukacsról úgy írnak, mint a paleokonzervatívok, tehát a régi konzervatívok legfontosabb alakjáról.*

J. L.: Az a szócikk nagyon, de nagyon eltúlozza a jelentőségemet. Említetted az antikommunizmus kérdését. Mikor én megérkeztem Amerikába, a közvélemény még elég oroszbarát volt, aztán ez gyorsan megváltozott, ám félreértették a lényegét, hiszen nem a kommunizmusról mint világnézetről van szó, hanem az orosz uralomról. Ha Magyarországot nem az oroszok foglalják el, akkor itt nincs kommunizmus. Ezt a fogalmi különbségtételt az oroszok és a kommunizmus között amerikai barátaim a mai napig sem értik.

A. B.: *Történészként foglalkozva e korrall, az embernek néha az a benyomása, hogy azok a rettenetes társadalmi igazságtalanságok, amelyek a két világháború között jellemezték Magyarországot, amiről a Puszták népe és a többi, ma már klasszikus irodalmi szociográfia szól, joggal generálhattak olyan elemi ellenérzéseket, amelyek radikalizmusban öltöttek testet. És most mindegy, hogy e radikalizmust kommunizmusnak hívjuk-e.*

J. L.: Nem! A II. világháborúra jellemző helyzetből nem volt jó kiút: vagy német, vagy angolszász, vagy orosz megszállási lehetőség létezett. Az igaz, hogy ha Magyarországot angolszászok szállják meg, akkor a népi radikálisok nagy része oroszbarát lett volna, mert sokan közülük egyben antikapitalisták és nyugatellenesek is voltak.

H. F.: *Most megjelent könyvedben írod, hogy Horthy személyiségének megítélése árnyaltabb kezelést igényel. Saját elemzésed nem egy vágányon fut, hanem egyfelől azt mondod, hogy a kormányzó hiteles politikus volt, tekintéllyel, méltósággal rendelkezett a magyarok között, másfelől viszont az államférfiúi képességei nem voltak meg.*

J. L.: Nagyjából így volt. Amikor a német–angol kapcsolatokat kutattam német történelmi levéltárakban, nagyon jóban lettem Jodl vezérezredes özvegyével. (Őt kivégezték, pedig nem szabadott volna kivégezni. Hű volt Hitlerhez, de nem volt náci.) Özvegye azt mondta, nézzem meg a férje naplójának kéziratát. Belenéztem, hogy lássam, mit ír például 1944. március 19. előtt, és október 15. táján. Sajnos Hitler fölényesen és könnyen kezelte Horthyt. Persze Hitleré volt a hatalom, de hát nem csak ez számít.

H. F.: *Horthy politikusi képességeinek hiányosságaival sokat foglalkozott a történész szakma. Te viszont mégis kiállsz amellett, hogy a magyar népnek, amely szerinted tekintélytiszteelő, majdnem mindenben megfelelt a Horthy képviselte imázs. Nem volt ez történelmi tévút?*

J. L.: Nem. A lényeg, hogy Horthy nem volt diktátor, államfő volt. Sajnos tekintélye homokra lett építve. A legszomorúbb – és ezt többször is megírtam –, hogy bizony annak az osztálynak a nagy része, amely mindent Horthytól kapott, október 15-én megtagadta őt.

H. F.: És nem volt ez egyben ítélet is fölötte?

J. L.: De, sajnos. Nagy Imre például bátrabb volt, mint Horthy.

H. F.: Tehát nem volt meg Horthyban a szükséges történelmi elszántság?

J. L.: Mire a megmérettetésére sor került, már öreg volt. A németek elvitték a fiát, aztán aláírta a lemondását és Szálasi kinevezését. Ezt sem Teleki nem tette volna meg, sem Nagy Imre. Meggyőződésem szerint – és itt a te Teleki-könyveddel is vitatkozom, Balázs – Teleki, eredeti antiszemitizmusa ellenére, semmi esetre sem ment volna bele a zsidók deportálásába 1944-ben.

H. F.: Egyszerűen a gyomra nem bírta volna?

J. L.: A II. világháború Európán belül két jobboldal küzdelme. Németországban volt egy szociáldemokrata párt. Mégis, kik voltak Hitler legkomolyabb ellenfelei? Kik próbáltak Hitlertől ténylegesen megszabadulni? Arisztokraták, hagyománytisztelő katonatisztek. Angliában ilyesfajta volt a helyzet: Churchill és Chamberlain volt az alternatíva. Franciaországban, ahol a radikális szocialisták többségben voltak, Pétain és de Gaulle között kellett választani. Olaszországban ki buktatta meg Mussolinit? A király! Japánban ki mondta ki a különbékét? A császár. Bulgáriában, Romániában kik álltak a németekkel szemben, amikor kellett? A cár és a király. Most ne úgy értsétek, mintha monarchista lennék.

A. B.: Pedig jó néhány helyen arról olvasni, hogy a II. világháború alatt a jobboldal egy része kollaborált, vagy sokak számára elítélendő módon viselkedett. Kompromittált bizonyos értékeket. Másfelől, a jóléti társadalmak kialakulása Nyugat-Európában hosszú időre jegelte a konzervatívokat vagy jobboldalikat, és bizonyos értékek képviseletét hátrányos helyzetbe hozta.

J. L.: Mindennek minimális a gazdasági jelentősége. Hitlert egyszer megkérdezték: „Ön nemzetiszocialista. Államosítani, nacionalizálni fogja-e az ipart?” Mire ő így felelt: „Én az embereket nacionalizálom.” Igaza volt. Tökéletesen érdektelen volt az, hogy a Krupp-cég az államhoz tartozott-e vagy sem.

H. F.: Két jobboldal küzdelméről lenne szó? Az világos, hogy mit jelent a régi konzervatív, a régi rend híve. De mit képvisel a másik jobboldal?

J. L.: Vegyük a magyar példát. A kormánypártnak, az úgynevezett egységspártnak volt egy Bethlen-szárnya és egy Gömbös-szárnya. Bethlen szárnya értékesebb volt, ennek ellenére politikai súlya még a párton belül is csekély volt. Ez is jól mutatja, milyen kétféle volt a jobboldal.

H. F.: Ez a politikai képlet öröklődött át a '45 utáni helyzetre?

J. L.: 1945-ben megjelentek az oroszok. Ha az angolszászok szállnak meg bennünket, akkor Magyarországon a németellenes jobboldal kerekedik felül. Akkor két nagy párt lett volna Magyarországon, úgy, mint Ausztriában: kigazdák és szociáldemokraták, és talán még egy népi baloldali parasztpárt.

H. F.: Azt mondd, hogy a baloldalnak hosszú távon nincs esélye. De '45 után a baloldal került előnybe Európa-szerte, és ezzel szemben állítod te, hogy két jobboldal van.

J. L.: Hát tegyük világossá: Magyarországon a kommunisták csak azért kerültek előnybe, mert az oroszok szálltak meg bennünket. Ha Magyarországot mongolok vagy pápuák szállják meg, akkor is lett volna egy kisebbség, aki kiszolgálja őket.

A. B.: Amikor először jöttél haza Magyarországra '72-ben, milyen benyomásod alakult ki az országról?

J. L.: Jobb, mint amit vártam. Megerősítette azt a hitemet, hogy a rendszer nem tart sokáig, senki sem hisz benne.

H. F.: A legjobb az, ha a legrosszabb a helyzet.

J. L.: Láttam, hogy független magyar állam ugyan nincsen, de a nép él, lélegzik, és nincs jelentős orosz befolyás.

A. B.: A korabeli politikai helyzet elemzéséről térjünk vissza a te személyes szellemi fejlődésedre. Annak idején, amikor Magyarországon éltél, tehát 1946-ig, volt olyan ember, aki megkülönböztetett hatással volt rád? Akár újságíró, akár történész, akár a családi, ismeretségi körből?

J. L.: Megírtam már, hogy egy-két jelentős személyiséget volt szerencsém személyesen is ismerni. Kornis Gyula filozófus, az akadémia elnöke családi barát volt, Gratz Gusztáv, Andorka, akinek a fiából is neves szociológus lett. Ezek az emberek imponáltak nekem.

H. F.: Kiket olvastál? A könyveidből egy csomó olyan név tűnik elő, akiről az ember 50 évig nem hallhatott, akiknek a művei elérhetetlenek voltak, Chestertontól Bellocig. E neveket Magyarországon sokáig le sem írták. Mi volt az irányja az olvasásodnak?

J. L.: Kicsit koravén voltam, és sokat olvastam: Krúdy-rajongásom is akkor kezdődött. 20 éves koromban volt talán ezer kötetem, a legtöbb magyar. Történetek közül érdekes módon Szekfű, Eckhardt Sándor, az írók között Kosztolányi, Cs. Szabó. A költők közül Tóth Árpádot olvastam, Juhász Gyulát is. A külföldiek közül Huizingát. Ortega is megvolt magyarul, sokat olvastam. Spenglert is olvastam, megrendítet, de aztán elvettem lassan, mert ahogy Nietzsche mondja: szisztémát mindenki tud csinálni. Spenglernek zseniális meglátásai voltak, de baj, hogy szisztémát épített. Unamunót olvastam például, fordításban, meg francia régényírókat, 19. századi klasszikusokat. És persze Bernanost.

H. F.: A konzervatív beállítódásod tulajdonképpen miből fakad?

J. L.: Ez elég korán alakult ki, 19-20 éves koromban. Azt láttam, hogy a minket veszélyeztető német, nyilas jobboldal igazi ellentétei az igazi konzervatívok.

H. F.: Pedig ha Koestlerre gondolok...

J. L.: Koestler rám semmilyen hatást nem gyakorolt.

H. F.: Mindenesetre ő mondja, hogy azért vált egy ideig a kommunisták hívévé, mert azt látta, hogy csak ők tudnak szembefordulni a náccal.

J. L.: Mondtak akkoriban ilyesmit értelmiségiek. Én ezt soha nem osztottam, sőt épp ellenkezőleg, úgy láttam, hogy csak a régi konzervativizmus képes ellenállni e helyzetben. Az értelmiség tévelygéséről most az jut eszembe, hogy látom, itt Magyarországon most sokan lelkesednek Hannah Arendtért. Szerintem pedig Arendt hamis, rossz gondolkodó és író.

A. B.: *Egyéni sorsodra visszatérve, a könyveidben is írod, hogy lett volna lehetőség a Columbián maradni, vagy más nagy amerikai egyetemen. Miért nem így alakult?*

J. L.: Két tényező játszott közre. A fontosabb, életemben a mai napig a legfontosabb, hogy idegenben tudtam családot, otthont alapítani. Mégpedig épp ott, ahol lakom, ezért nem kívántam máshová költözni. Azt gondoltam, hogy maradok ezen a kis főiskolán, ahol jól bántak velem az apácák, amikor kijöttem, elég hamar kaptam állást, megélhetést, még ha minimálisat is. Lojális ember vagyok. Úgy döntöttem aztán, hogy nem az egyetemi ranglétrán kívánok felmászni, hanem a könyveimmel fogok valamit elérni.

A. B.: *És úgy érzed, hogy ez sikerült?*

J. L.: Akkori döntésemnek a mai napig vannak hátrányai. Sokáig tartott, amíg rájöttem arra, hogy hátrányt jelent, hogy ezzel a kis katolikus egyetemmel azonosítanak, de bízom benne, hogy hosszú távon nem hátrány, és én ezen nem változtattam.

H. F.: *És mit mondanál a katolicizmussal való kapcsolatodról, kötődésedről általában? Hogyan alakult vallásosságod életed során?*

J. L.: Neveltetésem ellenére csak 19-20 éves koromban kezdtem katolikus írókat olvasni. Az iskolában persze misére kellett járni, de ez unalmas volt számomra, úgyhogy az eltávolodás után kellett megtalálnom az utat visszafelé. A katolicizmus kapcsán nem hallgathatom el, hogy nekem az utolsó 20-30 évben alakult ki egy eléggé radikális világképem. E szerint az utolsó 500 év lenyűgöző természettudományos eredményei és gondolkodásmódja ellenére valami lényegeset rosszul lát a mai tudomány. Nem ismeri fel, hogy az ember és a Föld a világegyetem központja. Miért? Mert az emberi tudásnak vannak korlátai. A világegyetem létezik nélkülünk is, de csak mi tudunk róla gondolkozni és beszélni. A világegyetem képe a mi készítményünk. Ez szemben áll a kartéziánus és newtoni gondolkodással, mely szerint az egész világ két részből áll: ami én vagyok és ami nem én vagyok. A tudomány követelménye, hogy objektívnek kell lennie, teljesen el kell választania a tudót a tudottól. De lassan rájöttem, hogy a teljes objektivizmus illúzió, mert kikerülhetetlen kapcsolat létezik az ember és tárgyai között. Ennek ellentéte a szubjektivizmus, mely szerint csak az ember számít, vagyis az, amit látok. De a szubjektivizmus az objektivizmus érmének csupán a másik oldala: ez a gondolkodásmód jelenik meg a posztmodernben. A szubjektivizmus képviselője igazából determinista, mert azt

mondja, „X” így látja, mert „X” ilyen ember, és nem is tud másképp látni. A szubjektivizmus sem igaz tehát. Főleg a demokrácia korában, Marxszal, de Adam Smithszel is ellentétben, a történelem lényege az, hogy az emberek mit gondolnak, mit hisznek. A társadalom és a gazdaság felépítése, minden ennek a következménye, és nem fordítva. Marx szerint a gondolat, hit, szellem és a művészet a felépítmény. Én fordítva látom. Ez talán idealizmusnak látszhat, de ezen túl meggyőződés, hogy minden emberi gondolat választás következménye. Az emberek gyakran azt gondolják, amit gondolni szeretnek. Minden gondolat valamilyen választás eredménye. Már Krisztus is megmondta: ha te akár gondolatban megkívánod felebarátod feleségét, már bűnöztl. Az objektív–szubjektív fogalmi kettősség nem elegendő.

Továbbá minden emberi gondolat nemcsak személyes, hanem résztvevő. A kvantumfizika és atomfizika korában a fizika is krízisben van. Tudjuk, hogy atomrészecskék vannak, de a legtöbb fizikus nem hajlandó beismerni, hogy ezek végső soron emberi készítmények.

H. F.: Amikor résztvevőnek nevezed az emberi gondolatot, az azt jelenti, hogy benne mozog a világban, és alakítja is a világot. Magyarán nemcsak gondolat, hanem cselekvés is?

J. L.: Így van, cselekvés is. Ortega mondja valahol, hogy a perspektíva a valóság egyik tényezője.

H. F.: Nincs kívülálló pozíció, hanem a gondolat a világban benne van.

J. L.: Ezt kell az embernek megismernie. A szellemi tükörrel szembenézve kell mondania magának: tényleg ezt gondolom? Vagy csak jólesik, hogy ezt gondolom?

H. F.: És rájöhet a valós válaszra, vagy az ember mindig be fogja csapni magát egy kicsit ebben a kérdésben?

J. L.: Rájöhet, mert – szemben Freudnak a tudatalattira vonatkozó felfogásával – ez tudatosság kérdése. Elértünk egy olyan stádiumot, hogy el kell kezdeni gondolkodnunk a gondolkodásról. A filozófia egyik ága az ismeretelmélet, az episztemológia. Az én szerénytelen véleményem szerint most már minden filozófiának episztemológiának kell lennie.

H. F.: Ez Kant.

J. L.: Igen, de Kanton túlmegegy.

H. F.: Onnan indultunk el, hogy mi a közöd a katolicizmushoz. Ezt a tudatosan kialakított radikális világlátásodat hogyan tudod összeegyeztetni a keresztény hagyománnyal? A híd a két gondolkodásmód között talán a szabad akarat kérdése?

J. L.: A szabad akarat, amit a természettudományos gondolkodók óriási többsége elvet. A szabad akarat ugyanis olyan tényező, hogy megváltoztathatja az események szerkezetét is.

H. F.: Ebben tényleg hiszel? Te, aki végigtanulmányoztad a 20. századot, az összes szörnyűségeivel együtt, azt mondd, hogy megvan az esély a szabad akarat általi világalakításra?

J. L.: Persze hogy megvan. Az válik igazán tűrhetlenné, amiről az ember eldönti vagy kimondja: nem akarom tűrni tovább. Erre van egy nagy tocqueville-i meglátás, hogy a forradalmak nem akkor alakulnak ki, amikor a terror a legnagyobb, hanem amikor a nyomás kezd alábbhagyni, mert akkor egyre többen merik kimondani, hogy ez tűrhetetlen. Hallgatóimnak egyszerűen próbáltam illusztrálni: száz évvel ezelőtt valószínűleg annyi rossz házasság volt, mint most, de akkor kevesebb volt a válás. Miért? Mert a válás, mint lehetőség, nemigen állt fent. Nem csak jogilag gondolom ezt. A személyiség, lehet az akármilyen primitív, megjelenésével megzavarja a determinált világot, belevág az ok-okozat mechanikus kapcsolatába.

H. F.: Ha száz évvel ezelőtt elegáns uraknak az Andrássy úton magyaráztad volna ezt: csak rajtuk múlik, hogy kimondják, mi tűrhetetlen, nem értették volna meg, miről beszélsz. Vagyis nem őrajtuk múlt, nem a szabad akaraton, hogy nem próbálták a helyzetet újraértékelni, hanem számukra ennek lehetősége nem volt elérhető.

J. L.: Dehogynem értették volna meg, hiszen barátaink voltak elég.

H. F.: Lefordították volna a maguk nyelvére azt, amit te mondasz, de ez is azt mutatja, nem tudtak volna kilépni a saját paradigmájukból.

J. L.: Illetve nehezen.

A. B.: És te, professzor úr, hogyan határoznád meg a saját paradigmádat? Elfogadod, ha katolikus történészeknek neveznek, s mit jelent ez a meghatározás tulajdonképpen?

J. L.: Én csak itt-ott foglalkoztam egyháztörténelemmel, de a vallásosságát az ember nem viseli a karján mint karszalagot, jelvényként sem tűzi fel, mint Bush elnök az amerikai zászlót a gomblyuka fölé. A világegyetemet mi találtuk ki úgy, ahogy látjuk, ezen segíteni nem tudunk. Ez nem arrogancia, ez épp az emberi szellem korlátainak felismerése, és az a nagyszerű az ember teremtésében, hogy ha valaki felismeri a gondolkodás korlátait, attól nem lesz szegényebb. Ettől inkább gazdagabb lehet. Hiszen minden ember történelmi lény.

H. F.: Van egy érdekes írásod ebben az új, Magyar írások című kötetedben, ahol a magyar katolikusok és a zsidókérdés viszonyát taglalod. Izgalmas és kényes témákra tapintasz rá, sokszor már-már kegyetlen egyenességgel.

J. L.: Nem izgalmasnak szántam, sem kegyetlennek, hiszen mindez ismert volt és ma is az.

H. F.: A magyar katolikus közösség rendkívül sérülékeny, érzékeny közösség. És ilyen szempontból feloldozni ezt az írásodat nem egyszerű feladat.

J. L.: Pedig én ott nem támadok senkit.

H. F.: Nem. Történészként írsz, csak erre mondom, hogy szembenézni a tükörrel nem mindig egyszerű. A fogadó közeg oldaláról. Mert ezt az írásodat tulajdonképp két oldalról fogadhatja értetlenség. Egyfelől a katolikus, másfelől az elvilágiasodott, „haladó” gondolkodás felől. Te innét nézve véded a katolicizmus bástyáit, de másik oldalról a fészekbe piszkítasz.

J. L.: Nem ez volt a szándékom. Hogy milyen hatást vált ki egy-egy írásom, arra nincs befolyásom, én ilyen vagyok, megírom, amit gondolok, és ez csupán emberi tulajdonság, nem pedig valami messze- és mélybelátó zsenialitás eredménye.

A. B.: *Hogyan szembesülsz azzal, ha nem értik, amit mondasz, ha nem tudják felvenni a gondolatmeneted fonalát? Reznált leszel vagy mérges?*

J. L.: Irritál, ha egy értelmiségi rosszindulatúan félreérti az írásomat. De 83 évesen már kevésbé vagyok mérges. Most jelent meg könyvem Amerikában. Közelebbi barátságban álltam George Kennannal, a neves külpolitikai gondolkodóval és nagy íróval, aki 101 éves korában halt meg nemrég. Halála előtt két héttel láttam utoljára. Egy jó barátom ösztökélt, hogy írjak róla egy rövid könyvet. Kennan író ember volt, majd' 200 levelet írt hozzám, közte néhány magyar vonatkozásút is. A könyv most megjelent. Reméltem, hogy annyira bölcs volt Kennan, annyira aktuális, hogy ez a könyvem érdeklődést kelt. Nem keltett. Talán azért, mert nem értik meg ezt az embert és a róla szóló könyvet. Megjelent a kötetéről egy teljes oldalon a New York Times könyvszemléje, amelyben a recenzens szépen ír rólam, de állít jó néhány bornírtságot is Kennanról. Az ilyenek irritálnak.

A. B.: *Kik voltak azok az emberek, akikkel az emigrációban kapcsolatban voltál, és milyen kapcsolatban? Könyveidből tudható, hogy Varga Bélával, Kovács Imrével...*

J. L.: Amikor kijöttem, alig volt itt magyar. Másfelől jöttek olyan emberek, akiket még Budapestről ismertem. Vidéken telepedtünk le, én angol nyelvű író akartam lenni. Nem kívántam olyan emigráns lenni, aki majd amerikaiaknak magyarázza el a magyar történelmet. A *Budapest 1900* kivételével magyar történelemről nem is írtam.

A. B.: *Ez tudatos vállalás volt?*

J. L.: Tudatos. Mindhárom feleségem óamerikai származású angolszász. Kettőt eltemettem. Nem éltem New Yorkban, nem ismertem magyar nőket, asszonyokat. Varga Béla egy szerény zárdában volt káplán; amikor New Yorkba mentem, mindig hozzá mentem vacsorára. Ilyen alkalmakkor mindig elment a magyar üzletbe szalonát, kolbászt venni. Kovács Imre és Varga László voltak még vendégek ilyenkor. Utóbbi visszajött Magyarországra, és politikus lett, sajnós.

H. F.: *Sajnos?*

J. L.: „Az ellenzék a magyar nép ellensége” – ilyeneket mondott.

H. F.: *Ezt az Antall-kormány idején írta.*

J. L.: Igen.

H. F.: *És nem lehet, hogy ő olyasmit értett ez alatt, amit te próbáltál az amerikaiaknak elmondani a kommunizmus- és oroszellenesség ügyében?*

J. L.: Nem tudom, de az ember felelős a szóhasználatáért. Vitatkoztunk, összevontunk, de a barátságunk megmaradt.

H. F.: Egyébként a kereszténydemokrata politikában te látsz valamit, vagy azt mondod, hogy az eleve kudarcra ítélt dolog? Elvileg elképzelhető egy jó kombináció vallás és politika között?

J. L.: Persze, de Magyarországon, Ausztriában, Szlovákiában a „keresztény” szónak rossz a politikai használata. Magyarországon 1890 után kezdődött ez a jelentésmódosulás, akkor zsidó, német is volt a középosztály, és megváltozott a szóhasználat. Azelőtt azt mondták: úri középosztály, és ettől fogva kezdték mondani, hogy keresztény középosztály.

H. F.: Az a nem zsidó, ugye?

J. L.: Igen. Ez kelet-európai dolog. Németországban, amely a modern antiszemitizmus hazája volt, ez nem volt bevett szóhasználat. Ott azt mondták, „német”; a „keresztény” szónak nem volt antiszemita felhangja. Ezért gondolom, hogy a keresztény szónak vissza kell adni a helyes jelentését, és akkor az európai értékrendnek megfelelő politikát lehet rá építeni.

2007. június

A Pokolcsárdánál 1929-ben

Az egyesület vezetői 1930-ban